

Невичерна скарбниця знань

М. В. Бака, Л. І. Костенко, Л. Л. Цветкова

Сторінки історії Полтавського педагогічного інституту (з кінця 1999 року— університету) були б не повними, якби вони не відображали процесу становлення найневід'ємнішої частини в його структурі — бібліотеки — джерела знань, духовного багатства і творчої наснаги.

До недавнього часу помилково вважалося, що її заснування відбулося у 1921 році. У вдумливого читача в зв'язку з цим не могло не виникнути запитання: як міг існувати майже сім років без бібліотеки педагогічний навчальний заклад?

Насправді 1914 рік був одночасно датою заснування інституту і його бібліотеки. В "Отчете о состоянии учебного заведения за 1915 год" читаємо: "В фундаментальной библиотеке к 1 января 1916 года состояло названный в 1176 томах, из них в отчетном году приобретено 697 томов" [1, 157]. Лише у рік заснування інституту книжковий фонд бібліотеки нараховував 873 книги. Ці цифри говорять про потужність книгозбірні, особливо якщо нагадати, що тоді на перший курс було прийнято 26 студентів, з якими працювало 6 викладачів.

Першим бібліотекарем, про кого збереглися відомості, була М.О.Щепотьєва, сестра відомого вченого-філолога, культурного і громадського діяча, ректора Полтавського інституту народної освіти з 1921 року. Як виходить із тарифікаційної відомості за 1920-1921 роки, тоді вона була єдиним працівником книгозбірні. Та вже наприкінці 1921 року кількість штатних бібліотечних працівників зростає до шести [2, 11-12]. Цей факт засвідчував зростання ролі бібліотеки в житті інституту.

У рік заснування вищезгаданого ІНО (1921) були злиті книжкові фонди вчительського інституту та Полтавського історико-філологічного факультету Харківського університету [2, 3], заснованого у 1918 році. У підсумку книжкові полиці стали нараховувати 20 тис. примірників. Поповненню книжкового фонду бібліотеки сприяла діяльність місцевого відділення товариства "Просвіта".

Двадцять років стали часом поступового впровадження в діяльність бібліотеки наукових засад. Упорядковуються фонди, складаються алфавітні і предметні каталоги, організуються книжкові виставки, створюються пересувні бібліотечки в гуртожитках. Велика увага приділяється прилученню до книги масового читача. У 1926-1927 роках, наприклад, з метою стимулювання роботи з книгою кращі читачі отримали премії "художньою літературою на суму в 500 крб." [3, 7].

На новий, вищий рівень своєї функціональної діяльності стала підноситися бібліотека у 1928-1930 роках, коли колектив її працівників став очолювати О.Побєдоносцев— фізик за фахом, батько відомого вченого в галузі ракетної і космічної техніки Ю.О.Побєдоносцева [4, 427].

У серпні 1930 року ІНО був реорганізований в інститут соціального виховання (ІСВ) із трирічним терміном навчання [5, 7]. Це було, звичайно, кроком назад, адже ІСВ не давав повної вищої освіти. Лише в 1933 році інститут соцвиху був перетворений у педагогічний з чотирирічним терміном навчання. В роки згаданих реформацій інституту бібліотечний колектив очолювала Г.І.Каган, яка перейняла естафету від завідувача книгозбірні К.М.Кротевича [6]. У повоєнні роки Г.І.Каган тривалий час працювала викладачем російської мови.

Тридцять років стали відліком трудової біографії на бібліотечній ниві для О.Г.Антоненко, О.В.Білкової, З.Д.Сачавець [7]. Кожна з них віддала бібліотеці по сорок років самовідданої праці. Тим більш важливо це підкреслити, що тоді розпочався перегляд фондів та каталогів "з метою вилучення карток і книжок з педології, а також з націоналістичної і троцькістської пропаганди". Роботу бібліотеки лихоманили ревізії безкінечних комісій.

І все ж до початку Великої Вітчизняної війни бібліотека зберегла 164664 примірники книг, передплачувала 70 журналів та 20 газет. 16 її штатних працівників обслуговували читацький загаль з 8-ої до 23-ої години, одночасно виконуючи значну громадську роботу [2, 4].

У роки фашистської навали і чорного дворіччя окупації інститут не працював. Частина його матеріальних цінностей було вивезено в Тюмень.

Після звільнення Полтави від німецьких окупантів інститут відновив свою роботу. Це сталося 15 листопада 1943 року згідно з постановою РНК УРСР від 21 жовтня [5, 10]. Ще до офіційного початку навчальної роботи інституту 8 довоєнних працівників бібліотеки (це були жінки) включилися в пошуки і збирання книжкового фонду. Вручну, напівголодні, разом з воїнами підшефного госпітально та викладачами й студентами вони розбирали завали, рятували залишки книжкового фонду, а потім ланцюжком передавали їх із вулиці Луначарського, 2 на вулицю Сковороди, 14. Нарешті, в день початку роботи інституту запрацював і абонемент книг. Роботи вистачало всім. По суті, треба було починати все заново: проводити інвентаризацію, складати каталоги, обслуговувати читачів. Але найбільше турбот у зв'язку з відродженням бібліотеки було у її завідувача І.А.Козіна, який багато років віддавав їй свою енергію і знання.

На якісно новий рівень роботи піднялася бібліотека з приходом до її керівництва в 1964 році відданого всією душею улюбленій справі М.М.Кулініча [8]. За десять років під його орудою вона значно розширила масштаби своєї діяльності. Було створено відділ комплектування та опрацювання літератури, систематичний каталог на книжковий фонд читального залу, поліпшена картотека газетних і журнальних статей. Став накопичуватись матеріал для покажчика "Полтавський педагогічний інститут". Перший його випуск охопив час від заснування інституту до 1947 року. Комплектування літератури увійшло в планове русло. Ним стали займатися, крім бібліотеки, також кафедри.

З метою оптимізації наукової роботи кафедр почалася копійка інформаційна діяльність. Було обладнано читальний зал для викладачів. Значна увага стала приділятися проведенню читацьких конференцій, літературних вечорів, зустрічей із письменниками.

Від 1976 року — майже чверть століття — директором бібліотеки працює Л.І.Костенко, яка докладає всіх зусиль, аби примножити кращі здобутки діяльності довіреної їй інститутської ланки. З введенням в експлуатацію нового навчального корпусу №2 (1977 рік) бібліотека здобуває "великий життєвий простір". Майже 5,5 тис. читачів стали обслуговуватися у трьох читальних залах, на трьох абонементних та в 17 кабінетах [9]. Бібліотека перетворюється на справжній методичний центр інституту з проведення різнопланових-виховних заходів. Значно зріс рівень інформаційної роботи, яка стала окремою галуззю діяльності довідково-бібліографічної служби. Понад 50 тем наукових досліджень працівників інституту були взяті на інформаційне забезпечення.

У 1981 році бібліографічно-інформаційний відділ став самостійною одиницею із штатом у 6 бібліографів. Увесь корпус бібліографічних працівників став нараховувати 30 осіб [10]. На їх плечі лягла робота по переведенню систематичного каталогу на таблиці бібліотечно-бібліографічної класифікації, яка завершилась у 1986 році. У подальшому вони здійснили вибірку рідкісних та цінних видань із загального фонду, створивши тим самим сектор рідкісної книги (1992 рік).

У складні роки перебудови пульс напруженої роботи бібліотеки не збивається з ритму. Запорукою цьому стала праця, крім згаданих співробітників З.В.Очкань, Є.Д.Білоград, В.В.Шматко, М.К.Фролової, В.П.Загайко, О.М.Калініної, А.П.Жижки, Л.Д.Завадської, О.І.Лисконог та інших.

Неоціненним скарбом бібліотеки є її книжковий фонд, окремими виданням якого можуть позаздрити навіть столичні наукові центри. Приймаючи до своїх сховищ книги багатьох дореволюційних освітніх установ і приватних зібрань, бібліотеці вдалося зберегти ряд унікальних видань, хоч частина з них загинула в роки "чисток" 30-их років та воєнного лихоліття. У перші роки свого існування книгозбірня інституту поповнилась особистими бібліотеками професорів П.В.Голубовського та А.Р.Орбінського, письменника Панаса Мирного. У 50-70-ті роки вона ввібрала подаровані колекції книг викладачів інституту С.О.Данішева, Д.І.Ганича та професора інституту мовознавства ім. О.О.Потебні М.А.Жовтобрюха. На початку 90-^-років бібліотека з вдячністю прийняла книги, подаровані письменником П.П.Ротачем. У підсумку бібліотека інституту стала нараховувати^-гїонїд 562 тис. книг різних років видання, в тому числі майже 17 тис. рідкісний-

Увагу бібліофіла не -можуть не привернути книги з бібліотеки вищезгаданого професора Голубовського (1857-1907)— відомого історика, професора Київського університету. Його наукові праці, виконані на основі досліджень літописних текстів та широкого кола інших джерел, не втратили цінності й сьогодні. Хоч творів самого вченого в бібліотеці не так багато, зате майже сотня книг так чи інакше причетна до його наукової і культурно-просвітницької діяльності. На багатьох із них є дарчі написи відомих представників історичної науки та культурно-освітнього життя, а саме: М.Арандаренка, М.Довнар-Запольського, К.Базилевича, М.Маркевича й інших. Загалом колекція бібліотечних книг з автографами налічує 900 примірників.

Різними шляхами поповнювалися книжкові фонди бібліотеки, як і різними були їх долі. Ось перед нами "Полное собрание сочинений Михаила Васильевича Ломоносова с приобщением сочинителя и прибавлением многих его нигде не напечатанных творений. — Часть пятая, в Санкт-Петербурге иждивением Императорской Академии наук изданная.— 1804". На книзі хвилюючий напис: "Полтавському ИНО. При сем препровождаю книгу "Полное собрание сочинений Ломоносова", изд. 1804 г., которую я жертвую библиотеке ИНО. Эта книга принадлежит библиотеке Ушинского, разграбленной крестьянами и выменяна мною за коробку спичек. 21. XII. 1927 г." Підпис — не розбірливий.

А у кого схвилювано не заб'ється серце при читанні напису ще на одній книжці: "За отличные успехи на годичном акте Гадяцкого уездного училища 1862 года Июня 18 дня награждён ученик 3-го класса Афанасий Рудченко. Г.Гадяч, 1862 год, Октября 20 дня". Далі— підписи викладачів. Певно, з душевним трепетом тримав цю книжку в руках 13-річний хлопчина — майбутній письменник-демократ Панас Мирний.

У числі рідкісних скарбів бібліотеки є "Стародавня історія східних народів" Лесі Українки, здійснена першим і другим виданням у Катеринославі в 1918 році. В одному ряді з цим є прижиттєві видання творів Г.Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ю.Федьковича, П.Мирного, О.Пушкіна, І.Тургенєва, Л.Толстого та багато інших письменників. Бібліотека може також похвалитися розкішними публікаціями творів Байрона, Гете, Мільтона. Приваблюють око кілька книг із золотими тисненнями назв і маргіналіями.

Дослідникам суспільно-політичного та духовного життя минулого можуть прислужитися дореволюційні журнали "Основа", "Киевская старина", "Записки наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка", пушкінський і некрасовський "Современник", "Русское богатство", "Исторический вестник" й інші видання.

Вік найстаріших книг бібліотеки — понад 250 років. Вони побачили світ ще у першій половині XVIII ст. Одна з них — справжній фоліант польською мовою ("Історія Польщі", 1749 рік).

Фонд рідкісних видань бібліотеки ще не досліджений належним чином. Напевно, в подальшій роботі з ним бібліофілів чекають приємні несподіванки.

Непростою була доля бібліотеки і з точки зору її "квартирування". Перш ніж вона одержала просторі приміщення по вулиці Остроградського, 2, в 1977 році [10, 36] та розвинула розгалужену структуру у вигляді трьох студентських читальних залів, чотирьох абонементів, книгосховища, кімнати опрацювання літератури й довідково-бібліографічного відділу та залу каталогів, їй довелося "поневіритися" у тісних, непристосованих кутках по вулицях Балакіна, 10; Театральній, 8; Комсомольській, 43. У 1923 році бібліотека одержала, врешті, 5 кімнат у будинку по вулиці Куйбишева, 3. У 1926 році сталося нове переселення. В будинку по вулиці Інститутській, 2, було виділено 7 кімнат. Пізніше на місці згаданого будинку виріс другий корпус будівельного інституту. У 1931 році під бібліотеку було відведено весь другий поверх будинку по вулиці Луначарського, 2 (нині ліве крило центрального поштамту). Тут і застала бібліотеку Велика Вітчизняна війна. Крім того, багато книжкових фондів знаходилося в кабінетах по вулицях Куйбишева, 3; Крупської, 2; Сковороди, 9.

Після визволення Полтави від німецько-фашистських окупантів бібліотека прийнялася в приміщенні по вулиці Сковороди, 14. У невеликих кімнатках на стелажах, а то й просто на підлозі збиралися до одного місця розсіяні війною книги. Лише в 1955 році після відбудови навчального корпусу інституту бібліотека перемістилася у просторіше приміщення, розташоване в інститутському корпусі по вулиці Остроградського, 2.

І сьогодні читальні зали та абонементи бібліотеки з ранку і до вечірньої пори є найлюднішими місцями в університеті. Йдуть до них студенти і викладачі, учнівська молодь і вчителі, щоб, як із свіжого і невичерпного джерела, черпати силу знань, натхнення й енергію творчості.

Примітки

1. *Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 707, оп. 229, спр. 226, арк. 157.*
2. *Наукові записки Полтавського державного педагогічного інституту. Ювілейне видання. 1921-1946рр.—Т. VII. —Полтава: [Б. в.], 1946,— 246 с.*
3. *Записки Полтавського ІНО. — Т.1: 1925/1926 рр. —Полтава: [Б. и.], 1927. — 75 с.*
4. *Українська Радянська Енциклопедія. — Т.8. — Київ: Головна редакція УРЕ, 1982, —574 с.*
5. *Історико-філологічному — 80: Минуле і сьогодення. — Полтава, 1998. — 34 с.*
6. *Архів Полтавського державного педагогічного університету. — Накази директора ІСВ з особового складу за 1931 рік, арк. 43.*
7. *Там само. — Накази директора ПДПІ з особового складу за 1933 рік, арк. 68.*
8. *Там само. — Накази директора ПДПІ з особового складу за 1964 рік, арк. 1].*
9. *Там само. — Звіт про роботу бібліотеки ПДПІ за 1977 рік, арк. 3.*
10. *Там само. — Звіт про роботу бібліотеки ПДПІ за 1981 рік, арк. 27.*